

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Güvenlik Bilimleri Dergisi, Kasım 2024, Cilt:13, Sayı:2, 277-300

doi: 10.28956/gbd.1570914

Gendarmerie and Coast Guard Academy

Institute of Security Sciences

Journal of Security Sciences, November 2024, Volume:13, Issue:2, 277-300

doi: 10.28956/gbd.1570914

Makale Türü ve Başlığı / Article Type and Title

Araştırma / Research Article

Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'ın Millî Güvenlik Paradigması

Azerbaijan's National Security Paradigm After the Second Karabakh War in the Context of Securitization Theory

Yazar(lar) / Writer(s)

Museyib SHIRALIYEV, Doktora Adayı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Azerbaycan, shiraliyev.museyib@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7407-194X

Murteza HASANOĞLU, Doç.Dr., Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi, Siyasi Yönetim Fakültesi, Azerbaycan, m_hasanoglu@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0003-3734-4045

Bilgilendirme / Acknowledgement:

-Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bu makale Turnitin tarafından kontrol edilmiştir.

This article was checked by Turnitin.

Makale Geliş Tarihi / First Received : 21.10.2024

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 25.11.2024

Atf Bilgisi / Citation:

Shiraliyev M. ve Hasanoğlu M., (2024). Güvenlikleştirme Teorisi Bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan'ın Millî Güvenlik Paradigması, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 13(2), ss 277-300. doi: 10.28956/gbd.1570914

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ BAĞLAMINDA İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASI AZERBAYCAN'IN MİLLÎ GÜVENLİK PARADİGMASI

Öz

Devletlerin güvenlik tehditleri ve risk alanlarına karşı aldıkları önlemler zamanla değişmekte olup bu değişimi anlamak için güvenlikleştirme teorisi önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu teori, devletlerin belirli tehditleri tanımlayıp olağanüstü önlemler almasını açıklamaktadır. Karabağ meselesi de güvenlikleştirme sürecinin bölgesel bir örneği olarak incelenebilir. Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgali, Azerbaycan için ciddi bir millî güvenlik etkeni olarak görülmüş, çeşitli diplomatik ve askeri çabaların yapılmasına neden olmuştur. İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri dinamik bir dönüşüm geçirmiştir. Güney Kafkasya'daki jeopolitik güç dengelerinin yeniden değerlendirilmesi gereken bu dönemde, güvenlikleştirme teorisi ışığında yapılan analizler, Azerbaycan'ın güvenlik politikalarını anlamada önemli bir araçtır. Özellikle Eylül 2023'te gerçekleştirilen antiterör operasyonu, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini sağlama çabalarını ve terörizmle mücadelede uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Medya ve politik liderlerin desteğiyle kamuoyu desteği sağlanmış, operasyonun uluslararası hukuka uygunluğu ve bölgesel istikrara katkısı belirtilmiştir. Karabağ'da anayasal düzeni tesis etmeye yönelik operasyonlar, savaş suçularının yargılanması ve adaletin sağlanması açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu süreç, Azerbaycan'ın millî güvenliğini koruma amacıyla meşru bir güvenlik önlemi olarak görülmektedir. Çalışma, Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı sonrasında değişen millî güvenlik stratejilerini ve küresel güç rekabeti çerçevesinde sürdürülebilir barış inşası çabalarını açıklamaktadır. Sonuçlar, Azerbaycan'ın jeopolitik gerçeklere uyum sağlamak için kapsamlı bir ulusal güvenlik vizyonuna sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Güney Kafkasya, İkinci Karabağ Savaşı, Güvenlikleştirme, Ulusal Güvenlik.

AZERBAIJAN'S NATIONAL SECURITY PARADIGM AFTER THE SECOND KARABAKH WAR IN THE CONTEXT OF SECURITIZATION THEORY

Abstract

The measures taken by states against security threats and risk areas change over time, and securitization theory provides an important framework for understanding this change. This theory explains how states identify specific threats and take extraordinary measures. The Karabakh conflict can be examined as a regional example of the securitization process. The Armenian occupation of Karabakh was seen as a serious national security factor for Azerbaijan and led to various diplomatic and military efforts. After the Second Karabakh War, Azerbaijan's national security strategies underwent a dynamic transformation. In this period when the geopolitical balance of power in the South Caucasus needs to be reassessed, analyses in the light of securitization theory are an important tool for understanding Azerbaijan's security policies. In particular, the anti-terrorist operation carried out in September 2023 highlights Azerbaijan's efforts to ensure its national security and the importance of international cooperation in the fight against terrorism. With the support of the media and political leaders, public support was secured and the operation's compliance with international law and its contribution to regional stability were emphasized. Operations to restore constitutional order in Karabakh have yielded important results in terms of prosecuting war criminals and ensuring justice. This process is seen as a legitimate security measure to protect Azerbaijan's national security. The study explains Azerbaijan's changing national security strategies in the aftermath of the Second Karabakh War and its sustainable peacebuilding efforts within the framework of global power competition. The results emphasize that Azerbaijan needs to have a comprehensive national security vision to adapt to geopolitical realities.

Keywords: Azerbaijan, South Caucasus, the Second Karabakh War, Securitization, National Security.

GİRİŞ

Güvenlik tehditleri ve risk alanları evrildikçe devletlerin alması gereken önlemler ve bu önlemleri uygulama yöntemleri de değişmektedir. Güvenikleştirme teorisi, devletlerin güvenlik risklerini tanımlayarak bu tehditlere karşı olağanüstü önlemler alması sürecini açıklamaktadır. Bu teori, bölgesel istikrarın sağlanması ve terörle mücadelede diğer aktörlerle güvenlik iş birliği yapma çabalarını da yansıtabilir. Azerbaycan'ın uzun süredir millî güvenlik meselesi olan Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi, ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum, Azerbaycan için önemli bir güvenlik endişesi oluşturmuş ve çatışmanın çözümü için çeşitli diplomatik ve askerî çabaların yapılmasına yol açmıştır. Güvenikleştirme teorisi, özellikle Azerbaycan bağlamında, Karabağ sorununun ulusal güvenlik gündeminde merkezî bir yer tutmasıyla güçlü bir şekilde uygulanabilirliğini göstermektedir. Güvenikleştirme, Azerbaycan için yalnızca bir güvenlik meselesi olmanın ötesinde bölgesel istikrarı ve uluslararası destek arayışını da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan'ın güvenikleştirme stratejisi, ulusal güvenliği ve uluslararası ilişkileri bütünsel bir yaklaşım içinde harmanlayarak bölgesel güvenliği güçlendirmeyi hedeflemiştir.

İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Azerbaycan'ın ulusal güvenlik çerçevesinde dinamik bir dönüşüm noktası ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Güney Kafkasya'da jeopolitik güçlerin etkisinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmektedir çünkü öncelikler ve zorunluluklar değişmektedir. İkinci Karabağ Savaşı'nı güvenikleştirme teorisi bağlamında ele almak; bölgedeki güvenlik algılarını ve iç güvenlik değişikliklerini anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır. Güvenikleştirme süreci, belirli bir tehdidin toplumsal algıda nasıl işlendiğini de içermektedir. Azerbaycan'ın Eylül 2023 tarihindeki antiterör operasyonu, terörizmin ve bölgesel istikrarsızlığın ciddiyeti ve aciliyeti konusunda kamuoyunun farkındalığını artırmak amacıyla medya, politik liderler ve diğer güç merkezleri tarafından desteklenmiştir. Bu süreç, halkın operasyona destek vermesi ve ulusal güvenlik politikalarına aktif bir şekilde katılımını teşvik etmek için kullanılmıştır. Azerbaycan, Karabağ'daki operasyonun uluslararası hukuka uygunluğunu kaydetmiş, terörizmle mücadelede uluslararası iş birliğinin önemini vurgulamış ve operasyonun bölgesel istikrara katkı sağlayacağını belirtmiştir. Bu çabalar, operasyonun uluslararası alanda kabul görmesini ve desteklenmesini sağlamak amacıyla yürütülmüştür (Veliyev, 2023).

Azerbaycan yönetimi, Karabağ'daki durumu millî güvenlik gündemlerinin en üst sıralarına yerleştirerek kamuoyunu ve uluslararası toplumu bu konuda harekete geçirmiştir. Bu süreçte, liderlik rolü üstlenilmiş ve ulusal güvenliği sağlama adına kararlılık gösterilmiştir. Karabağ'da anayasal düzeni tesis etmek amacıyla ulusal güvenliği tehdit eden yasa dışı silahlı birliklere karşı yönelmiş bu operasyonun en önemli sonuçlarından biri, Karabağ'da savaş suçları işlemiş olan ve Azerbaycanlı siviller ile esirlere şiddet ve işkence uygulamış olan unsurların yakalanarak yargılanmak üzere Bakü'ye getirilmesidir. Bu, adaletin yerine getirilmesi açısından önemli bir adım olarak kabul edilmekte ve devletin pozitif yükümlülüklerinden biri olan koruma yükümlülüğünün uygulanmasıyla ilgili önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca operasyonun Azerbaycan'ın tamamında egemenliğin sağlanmasına ve savaş suçlarının cezasız kalmamasına yönelik bir eylem olduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın Karabağ'daki antiterör operasyonu, güvenikleştirme teorisi perspektifinden bakıldığında Azerbaycan'ın millî güvenliğini koruma amacıyla meşru bir güvenlik önlemidir ve Karabağ'daki terörist grupların ve ayrılıkçı örgütlerin faaliyetlerini bertaraf etmek ve toprak bütünlüğünü sağlamak için gerekli bir adım olmuştur.

İkinci Karabağ Savaşı sonrasında Azerbaycan'ın ulusal güvenlik stratejilerinin dönüşen yönlerini ele alan bu çalışma, sürdürülebilir barışın inşası için küresel güç rekabetinin arka planındaki beklentileri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, metodolojik olarak tek bir vaka çalışması yaklaşımını benimsemekte olup bu yöntemle Azerbaycan'ın savaş sonrası güvenlik önlemleri ve jeopolitik olarak karmaşık bir bölgede barış inşası çabaları derinlemesine analiz edilmektedir. Davey'nin (1991) belirttiği gibi tek vaka çalışması; bir durumun boylamsal olarak incelenmesi, verilerin sistematik toplanması ve gerçek ortamda olayların nasıl geliştiğinin anlaşılması açısından etkili bir yol sunmaktadır. Elde edilen bulgular sayesinde Azerbaycan'ın değişen jeopolitik gerçeklere uyum sağlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu kapsamlı ulusal güvenlik vizyonu ortaya konmakta, ulusal ve uluslararası güvenlik meseleleri arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı derinlemesine irdelenmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Millî veya ulusal güvenlik; bir devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü, siyasal bağımsızlığını ve halkının refahını tehdit eden unsurlara karşı korunma stratejilerini ifade eden geniş bir kavramdır. Devletler, tarih boyunca varlıklarını sürdürebilmek ve dış tehditlerle mücadele edebilmek için çeşitli güvenlik önlemleri geliştirmişlerdir. Millî güvenlik politikaları; bir ülkenin askerî

kapasitesi, istihbarat olanakları, diplomatik ilişkileri ve ekonomik yapısı gibi unsurları içermekte ve devletin uzun vadeli güvenlik çıkarlarına hizmet etmektedir.

Ulusal güvenlik hem iç hem de dış politika boyutunda kritik bir öneme sahiptir. İç politika bağlamında devletin temel görevi kamu düzeninin sağlanması, toplumsal huzurun korunması ve hukuk düzeninin işlerliğinin güvence altına alınmasıdır. Bu, bireylerin güvenliği ve özgürlüklerinin korunması ile toplumsal refahın sürdürülebilir kılınmasını içermektedir. Aynı zamanda devletin otoritesini sarsabilecek iç tehditlerin, terörizm, suç örgütleri veya ayaklanma gibi unsurların önlenmesi ve kontrol altına alınması da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Dış politika açısından ise ulusal güvenlik, ülkenin egemenliğinin ve sınırlarının korunmasının yanı sıra uluslararası düzeyde kabul edilen anlaşmalar ve evrensel normlar çerçevesinde ülkenin stratejik çıkarlarının savunulması anlamına gelmektedir. Bu, ekonomik menfaatlardan diplomatik ilişkilerin güvenliğine kadar geniş bir yelpazede hakların korunmasını kapsamaktadır. Aynı zamanda küresel aktörlerle yapılan anlaşmaların ülke halkının refahına ve güvenliğine katkıda bulunması hedeflenmektedir. Ulusal güvenlik politikaları, küresel tehditler, bölgesel anlaşmazlıklar ve ekonomik rekabet gibi unsurların dinamiklerine göre de şekillenebilir (Baylis, Smith ve Owens, 2023).

1.1. Millî Güvenliğin Tarihsel Gelişimi

Millî güvenlik kavramı, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı anlamlar taşımıştır. Antik çağlardan itibaren devletler, düşman saldırılarına karşı savunma stratejileri geliştirmiş ve güç dengesi politikaları izlemeye çalışmıştır. Antik Yunan şehir devletlerinden Roma İmparatorluğu'na kadar bu stratejilerin temelini, askerî gücün korunması ve sınırların güvence altına alınması oluşturmaktaydı. Bu dönemde güvenlik, büyük ölçüde savaş sanatına ve askerî üstünlüğe dayalı bir anlayışla ele alınmaktaydı (Birdişli, 2011).

Orta Çağ'da ise feodal yapılar içinde güvenlik, kendi topraklarının güvenliğinden sorumlu olan yerel lordların ve kralın ordularıyla sağlanırken Yeni Çağ'da millî devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte ulusal güvenlik daha merkezî bir mesele hâline gelmiştir (Tilly, 1992). Özellikle 1648 Westfalya Antlaşması'ndan sonra egemenlik kavramı ve devletler arası ilişkiler, modern uluslararası düzenin temelini oluşturmuş ve güvenlik politikaları devletlerin öncelikleri arasında yer almıştır. Devletlerin güvenliği artık sadece askerî güçle sınırlı kalmamakta aynı zamanda diplomatik ilişkiler ve uluslararası hukuk normlarına da dayanmaktaydı.

I. Dünya Savaşı ve ardından gelen II. Dünya Savaşı; millî güvenlik anlayışında bir dönüm noktası olmuş, savaşların yıkıcı etkileri güvenliğin yalnızca askerî unsurlarla sağlanamayacağını, ekonomik ve sosyal boyutların da dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. Bu dönemde devletler; iç istikrarı sağlamaya yönelik ekonomik kalkınma, sosyal refah ve toplumsal düzeni koruma politikalarını geliştirmiştir. Ayrıca savaşların uluslararası çapta getirdiği istikrarsızlık, ulusal güvenliğin sadece sınırları korumaktan ibaret olmadığını ortaya koymuştur (Birdişli, 2020).

Soğuk Savaş Dönemi ise millî güvenlik kavramının tamamen askerî tehditlere odaklandığı bir dönem olmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki yoğun ideolojik ve askerî rekabet, dünya genelinde güvenlik politikalarının silahlanma yarışına ve nükleer caydırıcılığa odaklanmasına neden olmuştur. Bu dönemde millî güvenlik politikaları, büyük ölçüde devletlerin askerî kapasitelerine iki kutuplu dünya düzenindeki güç dengesine bağlı bir kavram olarak algılanmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte millî güvenlik algısı değişmeye başlamış ve güvenliğin kapsamı sadece askerî tehditlerle sınırlı kalmayıp terörizm, siber saldırılar, çevresel sorunlar ve ekonomik krizler gibi daha geniş bir tehdit yelpazesini içerecek şekilde genişlemiştir. Devletlerin güvenliği, uluslararası iş birliği ve çok boyutlu politikalar gerektiren bir yapı hâline dönüşmüştür (Brauch, 2008).

1.2. Millî Güvenliğin Teorik Temelleri

Geleneksel realist teori, millî güvenliği devletin hayatta kalma ve varlığını sürdürme mücadelesi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşıma göre devletler uluslararası sistemin anarşik yapısı içinde sürekli bir tehdit altında bulunmaktadır ve bu nedenle güvenliklerini sağlamak için güç kullanmak veya potansiyel güçlerini artırmak zorundadırlar. Anarşi, tüm devletlerin eşit olmadığı fakat aynı derecede bağımsız olduğu bir yapı oluşturur. Bu yapıda her devlet, güvenliğini sağlamak için kendi başına hareket eder. Devletlerin kapasite ve güçleri farklı olduğundan sistemdeki büyük güçler küçük devletlere göre daha fazla etkiye sahiptir. Ulusal çıkarların korunmasında stratejik ittifakların kritik öneme sahip olduğunu savunan realistlere göre devletler arasındaki rekabet ve çatışma potansiyeli sürekli mevcuttur ve bu nedenle devletler askerî kapasitelerini artırarak caydırıcılık sağlamaya çalışmaktadır. Realist düşüncenin öncülerinden biri olarak Hans Morgenthau, güvenlik çalışmalarında güç ve çıkar etkenlerini merkeze almıştır (Jervis, 1994). Kenneth Waltz (1990) ise neorealist yaklaşımıyla devletlerin güvenlik politikalarını uluslararası sistemin yapısal dinamikleriyle

açıklayarak güç dağılımının güvenlik politikalarını nasıl şekillendirdiğini analiz etmiştir. Devletlerin güvenliği sağlamada ve ekonomik süreçlerde büyük devletlerin gücüne ihtiyaç duyduğunu vurgular ancak Waltz, klasik realizmde savunulan insan doğasının içsel bir şekilde güç arayışında olduğu ve bunun devletlerin davranışlarına yansıdığı iddiasını eleştirir. Ona göre uluslararası güç mücadelesinin nedenlerini yalnızca insan doğasında aramak yeterli değildir. Waltz; uluslararası sistemi yapı üzerinden açıklamaya çalışarak devletlerin davranışlarının daha çok sistemin anarşik doğası tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir (Kardaş ve Balcı, 2014).

Liberal teori; millî güvenliği sadece askerî güçle değil aynı zamanda ekonomik iş birliği, diplomasi, uluslararası hukuk ve örgütler aracılığıyla sağlanabilecek bir olgu olarak değerlendirmektedir. Liberallere göre devletler arasında iş birliği ve karşılıklı bağımlılık arttıkça güvenlik tehditleri de azalacak ve barışçıl çözümler öne çıkacaktır. Immanuel Kant'ın “Demokratik Barış Teorisi”ne göre, demokratik sistemlerde halkın güçlü bir etkiye sahip olması, savaşın önlenmesine ve barışın korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu teori, demokratik devletlerin birbirlerine karşı daha olumlu ve iş birliği odaklı yaklaşımlar sergilediğini öne sürerek onlar arasında savaş çıkma olasılığının düşük olduğunu savunmaktadır (Kant, 1983). Robert Keohane ve Joseph Nye ise “karmaşık karşılıklı bağımlılık” kavramını geliştirerek uluslararası ekonomik iş birliğinin ve entegrasyonun güvenlik üzerinde olumlu etkilerini vurgulamışlardır. Devletlerin birbirlerine ekonomik, politik ve sosyal düzeyde bağımlı hâle gelmeleri, çatışma yerine iş birliği ve ortak normlar üzerinden ilişkilerin şekillenmesine olanak tanımaktadır. Bu bağımlılık; devletlerin birbiriyle ticaret, yatırım, teknoloji transferi ve diplomatik ilişkiler gibi alanlarda daha sıkı iş birliği yapmasına teşvik eder. Böylece devletler arasında savaşa yol açabilecek tehditler azalır çünkü her iki taraf da ekonomik zarara uğrama riski taşıdığı için çatışmalardan kaçınma eğiliminde olur (Keohane and Nye, 1987).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan eleştirel güvenlik çalışmaları, geleneksel güvenlik anlayışının ötesine geçerek güvenliği sadece devlet merkezli bir olgu olarak ele almaz. Bu yaklaşımlar, millî güvenliğin yalnızca devletin değil bireylerin ve toplulukların güvenliğini de kapsaması gerektiğini savunur. Eleştirel güvenlik teorisyenleri; geleneksel güvenlik politikalarının genellikle devletin çıkarlarını önceliklendirdiğini ancak bu süreçte bireylerin, özellikle marjinalleşmiş grupların güvenliğinin göz ardı edilebileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, güvenlik politikalarının hangi aktörler tarafından belirlendiğini ve kimin güvenliğinin sağlandığını sorgular. Örneğin feminist güvenlik teorileri,

güvenlik kavramını cinsiyet perspektifinden ele alır ve geleneksel güvenlik politikalarının genellikle erkek egemen bakış açısıyla şekillendirildiğini, savaş ve çatışma ortamlarında kadınların ve diğer cinsiyet kimliklerinin maruz kaldığı özgül tehditlere dikkat çekerek güvenlik politikalarının bu grupların ihtiyaçlarını da kapsamı gerektiğini öne sürmektedir (Buzan, 2015). Post-kolonyal yaklaşımlar ise güvenlik politikalarının küresel eşitsizlikler üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu teoriler, Batı merkezli güvenlik anlayışlarının genellikle eski sömürge devletlerini ve gelişmekte olan ülkeleri göz ardı ettiğini ve küresel düzeyde eşitsizlikleri pekiştirdiğini söylemektedir. Post-kolonyal eleştirmenler, güvenlik politikalarının küresel güç ilişkileri ve sömürgecilik sonrası dinamikler tarafından nasıl şekillendiğini analiz ederler. Bu bağlamda güvenlik politikalarının özellikle Batı dışı toplumlar üzerinde yarattığı yapısal şiddet ve baskı mekanizmaları incelenmektedir (Bertrand, 2018).

1.3. Güvenlikleştirme

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde önemli bir yere sahip olan Kopenhag Okulu tarafından geliştirilmiş Güvenlikleştirme Teorisi; Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde gibi araştırmacıların çalışmalarına dayanmaktadır. Bu teori, belirli meselelerin güvenlik tehdidi olarak tanımlanması sürecini ve bu tehdidin meşrulaştırılması için alınan olağanüstü önlemleri incelemektedir. Güvenlikleştirme teorisi, bir meseleyi güvenlik meselesi hâline getiren aktörlerin söylemlerine ve bu söylemlerin kabul edilme süreçlerine odaklanmaktadır (Waever, 2008).

Güvenlikleştirme süreci, belirli bir konunun güvenlik tehdidi olarak tanımlanması ve bu tehdiye karşı olağanüstü önlemlerin alınmasının meşrulaştırılması sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, uluslararası ilişkilerde ve ulusal güvenlik politikalarında önemli bir rol oynamaktadır ve güvenlik tehditlerinin algılanması ve ele alınması üzerinde derin etkilere sahiptir. Güvenlikleştirme sürecinin analizi genellikle üç aşamadan oluşmaktadır:

Güvenlikleştirme hamlesi (*Securitizing Move*): Bu aşamada, güvenlik aktörleri belirli bir konuyu güvenlik tehdidi olarak tanımlarlar. Bu tanımlama, genellikle devlet yetkilileri, politik liderler veya güvenlik uzmanları tarafından yapılarak belirli bir konunun normal gündemden çıkarılarak güvenlik ajandasına yerleştirilmesini içerir. Yani güvenlik aktörleri, tehdidin varlığını ve aciliyetini vurgulayarak bu konunun güvenlik gündemine alınmasını sağlarlar. Ancak bu sürecin başarılı olabilmesi için belirli “kolaylaştırıcı koşullar” (*facilitating conditions*) gereklidir. Kolaylaştırıcı koşullar, güvenlikleştirme eyleminin başarılı

olmasını sağlayan ya da yokluğunda bu süreci engelleyen şartları ifade eder: İç koşullar; güvenikleştiricinin kullandığı dil ve iletişim biçimleriyle, dış koşullar ise toplumun genel dinamikleri, tarihsel bağlamlar ve sosyal normlarla bağlantılıdır (McDonald, 2008).

Kitle kabulü (*Audience Acceptance*): Bu aşamada, belirli bir tehdit güvenlik meselesi olarak kabul edilir ve genellikle geniş bir kitle veya önemli gruplar tarafından yapılan bu kabul, alınacak önlemlerin meşruiyeti açısından kritik öneme sahiptir. Güvenlik aktörlerinin kullanmış olduğu dil ve söylem de tehdidin gerçekliğini ve ciddiyetini vurgulayarak bu kabul sürecini kolaylaştırır (Côté, 2016).

Olağanüstü Tedbirler (*Extraordinary Measures*): Güvenikleştirme sürecinin son aşamasında, belirli bir tehdide karşı olağanüstü önlemler alınır. Bu önlemler; genellikle hukuki, siyasi veya askeri tedbirleri içermektedir. Bu faaliyetler, toplumun güvenliğini sağlamak ve tehdidi bertaraf etmek için yapılır ve genellikle normal siyasi süreçlerin dışında gerçekleşir (Buzan, Wæver and de Wilde, 1998).

Güvenikleştirme süreci, güvenlik tehditlerinin algılanması ve ele alınması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Güvenikleştirme süreci; toplumsal yapılar, güç ilişkileri ve söylem gibi faktörler tarafından şekillendirilir ve farklı bağlamlarda farklı şekillerde gerçekleşebilir. Bu nedenle güvenikleştirme sürecinin anlaşılması, ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarının analizinde önemli bir araçtır (Waever, 1995). Örneğin ulusal düzeyde terör saldırılarına karşı sıkı güvenlik önlemleri, terörle mücadele operasyonları ve istihbarat paylaşımı gibi tedbirler alınarak güvenikleştirme süreci başlatabilir. Bir ülke, yasa dışı göçü bir ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlayabilir ve bu tehdide karşı sınır güvenliği önlemleri (duvar inşası, sınır kontrollerinin sıkılaştırılması ve göçmenleri hedefleyen yasal düzenlemeler) alabilir ve enerji kaynaklarının güvenliğini ulusal bir öncelik olarak belirleyebilir ve enerji arzını güvence altına almak için stratejik enerji tesislerinin korunması, enerji arzının çeşitlendirilmesi ve enerji bağımsızlığının artırılması gibi tedbirlere başvurabilir. Uluslararası seviyede ise nükleer silahların yayılmasını önlemeye yönelik uluslararası anlaşmalar, denetim ve denetleme mekanizmaları ve diplomatik baskılar gibi tedbirler alınmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliği ve çevresel güvenlik kapsamında iklim değişikliği ile mücadele eden uluslararası anlaşmalar, çevresel koruma politikaları ve sürdürülebilir kalkınma projeleri gibi çözümler öne çıkabilir. Aynı zamanda uluslararası toplum, siber saldırıları bir uluslararası güvenlik tehdidi olarak tanımlayabilir ve bu tehdide karşı uluslararası iş birliği ve koordinasyon

gerektiren önlemler alabilir. Bu önlemler arasında siber savunma kapasitesinin artırılması, siber saldırıları önleme stratejilerinin geliştirilmesi ve siber suçlarla mücadele eden uluslararası anlaşmaların imzalanması yer almaktadır (Shepherd, 2013).

Azərbaycan; özəlliklə Karabağ bağlamında teörinin uygulanmasına dair çalışmaları, özəlliklə son yıllarda bölgedeki jeopolitik değişikliklerin artmasıyla daha da önəm kazanmıştır. Kurt'a (2017) göre, Karabağ meselesine yönelik çözüm önerilerinin çoğu toprak paylaşımına odaklanmış olsa da bu girişimler sorunun temel sebeplerini göz ardı ettiği için başarısız olmuştur. Yazar; çatışmanın temelinde kimliksel anlaşmazlıkların bulunduğunu bu durumun Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemlerinde uygulanan iskân politikalarına dayandığını belirtmektedir. Ayrıca güvenikleştirme teörisinin toplumsal güvenlik bağlamında, kimlik ve göç gibi tehditlerin etkilerini inceleyerek sorunu çözmede önemli bir araç olabileceğini ifade etmektedir. Ak ve Hasanoğlu (2021) ise Azərbaycan devletinin iç güvenliğinin değişen gündemini analiz ederek ülkenin güvenliğiyle doğrudan ilişkilendirilen faktörleri belirlemiştir. Çalışmalarında; Azərbaycan'ın iç güvenlik stratejilerinin evrimini ve bu stratejilerin Karabağ sorunu, terörle mücadele, sınır güvenliği ve sosyal istikrar gibi kritik alanlardaki etkilerini derinlemesine incelemektedirler.

2. AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NİN MİLLÎ GÜVENLİĞİ

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin millî güvenliği; devletin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasını, anayasal düzenin muhafaza edilmesini ve insan haklarının güvence altına alınmasını kapsamakta aynı zamanda ülkenin hem iç hem de dış tehditlere karşı ulusal çıkarlarının savunulmasını hedeflemektedir. Bu güvenlik anlayışı; ülkenin stratejik çıkarlarının ve bölgesel istikrarının korunmasıyla beraber iç huzurun, kamu düzeninin ve halkın refahının korunması, devletin egemenlik haklarının güçlendirilmesini de içermektedir. Azərbaycan'ın ulusal güvenlik politikaları, bölgesel ve uluslararası iş birliği, diplomasi, askerî caydırıcılık ve ekonomik güçlendirme stratejileri üzerine inşa edilmiştir (Həsənov, 2016).

Azərbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarları; Azərbaycan halkının temel değer ve amaçlarının yanı sıra bireyin, toplumun ve devletin gelişmesini ve kalkınmasını sağlayan siyasal, ekonomik, sosyal ve diğer gereksinimlerin bir bütününe ifade eder. Söz konusu çıkarlar, halkın güvenliği, huzuru ve refahı için gerekli olan siyasal istikrarın korunmasını, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemektedir (AzərTac, 2007). Aynı zamanda sosyal gelişim,

eğitim, kültürel mirasın korunması ve demokratik değerlerin pekiştirilmesi de ulusal çıkarlar kapsamında önemli yer tutar. Bu çıkarlar, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve egemenliğini güçlendiren politikaların yanı sıra uluslararası arenada ülkenin hak ve menfaatlerini koruyan stratejik hedefleri de kapsar. Ulusal çıkarlar, iç ve dış tehditlere karşı devletin bütüncül güvenlik politikalarını şekillendirirken aynı zamanda halkın refahını ve toplumsal barışı sağlamaya yönelik uzun vadeli kalkınma planlarıyla da uyum içinde olmalıdır. Bu bağlamda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarları, bireyden topluma ve devlete kadar her düzeydeki gereksinimleri karşılayan kapsayıcı bir anlayışı temsil etmektedir (Hasanov, 2016).

2.1. Millî Güvenlik Tehditleri

Millî güvenliğe yönelik tehditler; devletin ve halkın ulusal çıkarlarının sağlanmasını engelleyen ya da bunları tehlikeye atan çeşitli süreçler, etkenler ve ortamlar olarak tanımlanabilir. Bu tehditler, gerçekleşme olasılığına bağlı olarak potansiyel (henüz ortaya çıkmamış ancak ortaya çıkma ihtimali olan) ve reel (gerçekleşmiş ya da gerçekleşme aşamasında olan) tehditler şeklinde sınıflandırılabilir. Ayrıca kaynağına göre tehditleri dış ve iç olmak üzere iki ana kategoriye de ayırmak mümkündür. Dış tehditler arasında bölgesel ve uluslararası güçlerin jeopolitik çıkar çatışmaları, sınır güvenliğini tehdit eden komşu ülkelerle yaşanan sorunlar, terörizm, yabancı istihbarat faaliyetleri ve küresel ekonomik dalgalanmaların ekonomiye olumsuz etkileri yer alabilir. Ayrıca dış tehditler genellikle egemenliği ve toprak bütünlüğünü hedef alabilecek müdahaleleri ya da bölgesel çatışmaların ülkeye yansımalarını da içerebilir. İç tehditler ise anayasal düzeni, siyasi istikrarı, toplumsal bütünlüğü ve halkın güvenliğini hedef alan unsurlardır. Bu tehditler arasında iç siyasetteki istikrarsızlıklar, toplumsal huzursuzluklar, ekonomik krizler, organize suçlar, devlet içi terörizm ve ayrılıkçı hareketler yer alabilir. Ayrıca etnik, dinî ya da sosyal gruplar arasında ayrışmalar ve çatışmalar da ulusal güvenliğe yönelik ciddi iç tehditler olarak da görülebilir (Hasanov, 2010).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin millî güvenliğinin askerî alanda karşı karşıya olduğu temel tehditler hem doğrudan askerî saldırı risklerini hem de dolaylı olarak ülkenin savunma kapasitesini ve bölgesel istikrarı etkileyebilecek unsurları kapsamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne yönelik doğrudan saldırı ya da güç kullanımı tehdidi, ülkenin ulusal güvenliğine karşı en ciddi tehlikelerden biridir. Bu tür tehditler, ülkenin savunma kapasitesini zorlayabilir ve millî güvenlikte zafiyetlere yol açabilir. Azerbaycan'ın dış ülkeler tarafından bölgesel çatışmaların

ve uluslararası sorunların içine çekilmesi, ülkenin siyasi ve askerî istikrarını ciddi biçimde tehlikeye sokar. Böyle bir senaryo, Azerbaycan'ın stratejik kaynaklarını zayıflatabilir ve bölgesel güvenlik dengesini bozabilir. Dış güçlerin, Azerbaycan sınırları yakınında askerî varlıklarını artırması ve bu şekilde bölgedeki güç dengesini bozması, sınır güvenliğini tehdit edebilir ve savunma mekanizmasını zorlaştırabilir. Komşu devletlerde ortaya çıkabilecek askerî ve siyasi istikrarsızlıklar, ülkenin güvenliğini dolaylı olarak tehdit edebilir. Özellikle komşu ülkeler içinde Azerbaycan'a karşı düşmanca politikalar izleyen bir askerî varlığın konuşlandırılması, ülkenin sınır güvenliği açısından büyük bir risk taşır (Həsənov, 2016). Kitle imha silahlarının Azerbaycan'a karşı kullanılması ya da bu silahların kullanılma olasılığı, bu tür silahların ya da onların üretim teknolojilerinin yayılma riski ve Azerbaycan topraklarının transit geçiş için kullanılması, silahların kısıtlanması ve azaltılması ile ilgili uluslararası anlaşmaların ihlal edilmesi ulusal güvenliğin yanı sıra uluslararası güvenlik dengelerini de bozabilecek bir tehdit olarak öne çıkabilir. Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin ve diğer silahlı birliklerinin askerî ve ekonomik potansiyelinin zayıflatılmasına yönelik girişimler, ülkenin savunma kabiliyetini azaltma riski taşımakla beraber, askeri hazırlık düzeyini ve savaş gücünü zayıflatma amacı da güdebilir. Azerbaycan'a karşı kullanılmak üzere dış ülkelerde silahlı birlik ve grupların hazırlanması ve silahlı provokasyonlar, gelecekteki saldırıların habercisi olabilir (Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004).

Uluslararası hukuk çerçevesinde her devletin, bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve anayasal düzenine yönelik açık ya da gizli tehditlere karşı kendini savunma hakkı meşru kabul edilmiştir. Nitekim BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan “meşru müdafaa” ilkesi de Azerbaycan'ın kendi egemenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik yapılan saldırılara karşı uluslararası hukuk çerçevesinde kendini savunma hakkını güvence altına almaktadır¹. Ayrıca, 51. maddede meşru müdafaa hakkının kullanılması için devletlere yönelik tehdidin doğrudan bir “silahlı saldırı” şeklinde olması gerektiği açıkça belirtilmektedir (Bethlehem, 2012). Azerbaycan açısından bu ilke, toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin ve saldırıların bertaraf edilmesinde kritik bir hukuki temel sağlamıştır. Meşru müdafaa hakkı, yalnızca doğrudan bir silahlı saldırı durumunda geçerli olduğundan Azerbaycan'ın bu hakkı kullanımı, İkinci Karabağ Savaşı'nda

¹ BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan “meşru müdafaa hakkı” ile ilgili kapsamlı bilgi için Bkz.: Karadağ, U. (2016). Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre Meşru Müdafaa Hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 171-186.

egemenliğini yeniden tesis etme ve işgal altındaki topraklarını kurtarma mücadelesi bağlamında değerlendirilmiştir. Böylece bu hak; millî güvenlik stratejisinin uluslararası hukuka uygun bir çerçevede gerçekleştirilmesine olanak tanımış, gelecekteki olası tehditlere karşı da bir teminat niteliği taşımaktadır.

Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanması, üç temel faktöre dayandırılabilir: Karabağ bölgesinin 1978 Azerbaycan SSC Anayasasına göre Azerbaycan'a bağlı idari ve siyasi statüsü ve bu statünün I. Karabağ Savaşı döneminde de devam etmesi²; Ermenistan'ı saldırgan devlet olarak tanımlamamakla birlikte işgal ettiği Azerbaycan topraklarından derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini talep eden BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874, 884 sayılı, Azerbaycan'ın önemli bir bölümünün işgal altında olduğu ve etnik temizlik yapıldığı vurgulanan Avrupa Konseyi'nin 25 Ocak 2005 tarihinde aldığı 1416 sayılı ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün Ermenistan tarafından kuvvet kullanılarak hukuka aykırı bir biçimde ihlal edildiği ve bu nedenle Ermeni silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarını derhâl boşaltmaları gerektiği ifade edilen Avrupa Parlamentosu'nun 2010 yılında kabul ettiği *Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Stratejisi İhtiyaçlarına dair 2216 sayılı kararları*; Ermenistan'ın Azerbaycan'ın sivil yerleşim yerlerine yönelik başlattığı silahlı saldırılar (Yılmaz, 2023).

Ermenistan'ın monoetnik devlet yapılanmasına, etnik arındırmacılığa ve yayılmacı politikalara dayanan yaklaşımı; iki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekte de olumsuz etkilenmesinin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Ermenistan'ın bu tür politikalarının yarattığı gerilim ve güven(siz)lik ikilemi, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir barış ortamı kurma çabalarını sekteye uğratmakta, bölgedeki güven ve iş birliği ortamını zedelemektedir. Bunun yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti içinde aşırılıkçı (radikal) unsurların etnik ve dini temelli yeni sorunlar yaratma girişimleri de önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tür provokasyonlar; toplumsal huzuru bozmayı, bölücülüğü teşvik etmeyi ve Azerbaycan'ın iç istikrarını zedelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla hem Ermenistan'ın yayılmacı politikalarının hem de içeriden gelen potansiyel tehditlerin dikkatle izlenmesi ve bu tehditlere karşı stratejik önlemler alınması, Azerbaycan'ın millî güvenliği ve istikrarı için kritik önem taşımaktadır. 1990'lı yılların başlarında başlarında bu sorunun bazı yönleriyle karşı karşıya kalmış olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin demokratik devlet yapılanmasına karşı çıkan çeşitli

² Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası 12 Kasım 1995 tarihinde halk oylaması-referandum yoluyla kabul edilmiş ve 27 Kasım 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

iç ve dış unsurlar, devletin temel görevlerini yerine getirmesini engellemek amacıyla faaliyetlerde bulunmuştur (Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası, 2007). Ayrılıkçılığın ve etnik, politik, dinî aşırılıkların her türlüşünün yayılması, toplumun birliğini zayıflatmakla kalmaz aynı zamanda devleti zayıflatıp dış tehditlere açık hâle getirir (Shiraliyev, 2022a). Bugün de benzer tehditler; Azərbaycan'ın ulusal güvenliği açısından büyük riskler taşımakta, bu tür bölücü girişimler, toplumun temellerini sarsarak ciddi güvenlik sorunlarına yol açma potansiyeli taşımaktadır.

3. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI VE MİLLÎ GÜVENLİK

3.1. Savaşın nedenleri, Gelişimi, Sonuçları ve Etkileri

Azərbaycan Cumhuriyeti ekonomisinin temel dayanaklarından biri, enerji rezervlerinin kullanımı ve bu enerji kaynaklarının transit geçişinden elde edilen gelirlerdir. Enerji sektörü, hem ekonomik büyümenin motoru hem de ülkenin uluslararası arenadaki stratejik önemini artıran bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, enerji altyapısına yönelik her türlü zarar verme girişimi, Azərbaycan'ın millî güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir. Siyasi amaçlarla enerji altyapısına zarar vermek ya da enerji endüstrisini saf dışı bırakmaya yönelik fiziki (veya silahlı) saldırılar, ulusal güvenlik açısından ciddi tehditler arasında değerlendirilmektedir. Bu tür saldırılar, Azərbaycan'ın ekonomik bağımsızlığını zayıflatmakla kalmaz aynı zamanda uluslararası enerji arz güvenliğini ve bölgedeki jeopolitik dengeyi de tehlikeye atabilir. Enerji rezervleri ve bu kaynakların güvenliği, Azərbaycan'ın ulusal çıkarlarının korunması açısından kritik bir öneme sahip olup bu alandaki her türlü tehdit ülkenin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine de zarar verebilir. Bu bağlamda, Ermenistan'ın Azərbaycan topraklarına yönelik düzenlediği saldırılardan biri, Temmuz 2020'de Tovuz bölgesine gerçekleşmiştir. Bu saldırının temel amacı, Azərbaycan ile Türkiye arasındaki enerji iş birliğini zayıflatmak ve Azərbaycan'ın hidrokarbon rezervlerini Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmak amacıyla kullanılan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını hedef almaktı. Tovuz ilçesi, sadece Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı değil aynı zamanda Güney Gaz Koridoru, Bakü-Supsa petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve diğer uluslararası projeler açısından büyük öneme sahiptir. Bu projeler, Azərbaycan'ın bölgesel ve uluslararası enerji güvenliği açısından stratejik bir konuma sahip olmasını sağlarken aynı zamanda Avrupa'nın enerji arz güvenliğinde de kritik rol oynamaktadır (Shiraliyev, 2022b). Dolayısıyla bu bölgeye yönelik saldırılar, yalnızca Azərbaycan'ın ulusal güvenliğini değil aynı zamanda bölgedeki daha

geniş jeopolitik ve ekonomik dengeleri de tehdit etmektedir. Ayrıca Ağustos 2020'de Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı bir keşif grubunun Goranboy bölgesindeki temas hattında sabotaj girişiminde bulunması, bölgedeki gerilimi önemli ölçüde artıran olaylardan biri olarak dikkat çekmiştir. Bu girişim, uluslararası hukuk ilkelerine aykırı olmasının yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal altındaki topraklarında gerçekleştirilen Ermeni askerî operasyonlarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Sabotaj girişimi, aynı zamanda bölgesel güvenliğe ve barış sürecine yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu dönemde, PKK/PYD/YPG terör örgütü üyelerinin de Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarına yerleştirildiği iddiaları gündeme gelmiş, özellikle o dönemde Beyrut Limanı'nda meydana gelen büyük patlamaların ardından Lübnan'daki Ermeni nüfusun Karabağ'a göç ettirilmesi, bölgedeki demografik yapıyı değiştirme girişimleri olarak yorumlanırken Azerbaycan tarafından ulusal güvenliği tehdit eden bir durum olarak nitelendirilmiştir. Aynı dönemde, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın eşi Anna Hakobyan'ın Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında yasa dışı bir askerî tatbikata katıldığını duyurması da gerginliği zirveye taşımıştır (Shiraliyev, 2023a). Bu olaylar, uluslararası hukuk normlarına aykırı olduğu kadar Ermenistan'ın barış ve çözüm süreçlerine aykırı bir tutum sergilediğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilmekte ve Ermenistan'ın bölgedeki saldırgan politikalarını ve işgal altındaki toprakları meşrulaştırma çabalarını yansıtmaktadır.

2020 yılının Ağustos-Eylül aylarında yaşananlar Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmanın diplomatik çözüm yollarının önünü daha da tıkamış, savaş ihtimalini güçlendirmiştir. Ermenistan'ın provokatif adımları ve bölgede yabancı terör unsurlarını barındırma girişimleri, uluslararası toplum tarafından tepkiyle karşılanırken Azerbaycan'ın kendi toprak bütünlüğünü koruma ve işgale son verme konusundaki kararlılığını artırmıştır. Bu süreç, İkinci Karabağ Savaşı'nın patlak vermesine zemin hazırlayan en önemli etkenler arasında sayılmaktadır (Shiraliyev, 2023b).

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan 44 Gün Savaşı, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki gerilimin en üst seviyeye çıktığı ve uzun süredir devam eden Karabağ sorununun sıcak bir savaşa dönüştüğü bir dönüm noktası olmuştur. Ermenistan'ın sivil yerleşim alanlarına yönelik askerî güç kullanma politikası ve cephe hattındaki askerî provokasyonlarına karşılık olarak Azerbaycan'ın meşru müdafaa hakkını kullanarak işgal altındaki topraklarını özgürleştirmek amacıyla kapsamlı bir "Demir Yumruk Harekâtı" ile işgal unsurlarına karşı gerçekleştirdiği bu operasyon, Birinci Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan tarafından işgal edilen

Azerbaycan topraklarını kapsamaktadır ve Bakü yönetiminin Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini korumaya ve toprak bütünlüğünü sağlamaya yönelik yasal ve meşru adımlarıdır (Shiraliyev, 2022c; Aslan, 2021; İncekaya, 2020). 44 Gün Savaşı'nın sona ermesi, Güney Kafkasya'da yeni bir jeopolitik denge oluştururken Azerbaycan'ın askerî, diplomatik ve ekonomik gücünün de ehemmiyetli bir göstergesi olmuştur (Shiraliyev, 2022c).

Türkiye, Azerbaycan'ın haklı ve meşru davasını desteklemiş ve Birinci Karabağ Savaşı'nda olduğu gibi sadece diplomasi ve uluslararası örgütler aracılığıyla değil İkinci Karabağ Savaşı'na fiziksel olarak da dâhil olabileceğini göstermiştir. Türkiye'nin bu rolü, Rusya'nın uzun yıllar hegemonyası altında tuttuğu Güney Kafkasya'da güç kapasitesini artırmasına ve çıkarlarını maksimize etmesine yol açmıştır. Bu durum Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde birlikte hareket etmesine yol açarak iki güçlü aktör arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Rusya'nın yanı sıra Türkiye de bu bölgedeki güç kapasitesini ve etkisini artırmıştır (Shiraliyev, 2022e). Ancak İran topraklarından İkinci Karabağ Savaşı dönemi ve sonrasında Ermenistan'a silah sevkiyatı yapıldığına dair görüntülerin ortaya çıkması; bölgedeki dengeleri daha da karmaşıklaştırmış ve bu durum İran'la tarihsel, kültürel ve dinî bağları olan Azerbaycan kamuoyunda ona karşı derin şüpheleri güçlendirmiş ve güven sorununu derinleştirmiştir (Shiraliyev, 2024). Dolayısıyla İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan lehine sonuçlanması Güney Kafkasya'daki güç dengelerini değiştirmiştir.

3.2. Savaş Sonrası Azerbaycan'ın Millî Güvenlik Stratejileri

İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu stratejiler hem iç güvenliği sağlamaya yönelik tedbirleri hem de dış tehditlere karşı önlemleri içermektedir. Bu dönem, Azerbaycan'ın ulusal güvenlik çerçevesinde dinamik bir değişimi tetiklerken yeni millî güvenlik önceliklerinin ve politikalarının belirlenmesini sağlamıştır. Ayrıca Güney Kafkasya'daki jeopolitik dinamikler ve bölgedeki güç dengeleri de bu stratejik değişikliklere etki etmiştir.

Azerbaycan'ın millî güvenlik politikası, savaş sonrası dönemde kazandığı zaferin sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölgesel istikrarı korumak için çeşitli önceliklere dayanmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri, toprak bütünlüğünü korumak ve sınır güvenliğini sağlamak üzerine odaklanmıştır. Sınır kontrolü ve güvenlik operasyonları bu stratejilerin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Azerbaycan, savaş sırasında güçlü bir askeri kapasiteye sahip olduğunu

göstermiş ve bu süreçte modern teknolojiye dayalı savunma sistemleri kullanarak önemli bir zafer kazanmıştır. Savaş sonrası dönemde de Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri, askerî güç projeksiyonu, modernizasyon ve savunma sanayiinin geliştirilmesi süreçlerine odaklanmaktadır. Savunma bütçesinin artırılması, yeni silah sistemlerinin teknolojik yeniliklerin savunma güçlerine entegre edilmesi ve orduda sistematik değişikliğe gidilerek silahlı kuvvetlerin profesyonelleştirilmesi bu stratejinin temel unsurlarıdır.

Savaş sonrası dönemde iç güvenlik önlemleri güçlendirilmiş, terörle mücadele operasyonları da yoğunlaştırılmıştır. Terör örgütleri ve yasa dışı silahlı gruplara karşı yürütülen operasyonlar, millî güvenliğin sağlanması açısından önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, 19 Eylül 2023'te ülkenin anayasal düzenini yeniden tesis etmek ve yasa dışı silahlı birlikleri etkisiz hâle getirmek amacıyla onların bulunduğu bölgede terörle mücadele operasyonu başlatmıştır. Operasyonun başlamasından 24 saat sonra bölgedeki yasadışı birlikler Azerbaycan'ın taleplerini kabul ederek teslim olmuştur. Bunun temel nedeni ise ayrılıkçılara dış desteğin sağlanamaması ve Azerbaycan ordusunun başarılı askerî operasyonuydu. Azerbaycan ordusu bu silahlı grupların stratejik yüksekliklerini ve ikmal yollarını ilk kez kontrol altına aldığı teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştı. Nitekim Ermenistan, Karabağ'da yaşayan Ermenilerin kaderini kendi iradeleri dışında belirlemeyeceği konusunda kararlıyken uluslararası toplum da Azerbaycan ile Karabağ Ermenileri arasında doğrudan diyalog başlatılmasını istemekteydi. Dolayısıyla Karabağ Ermenilerinin bizzat Azerbaycan'a entegre olma kararı, Ermenistan ve destekçilerinin iddialarını geçersiz kılıyordu (Veliyev, 2023). 21 Eylül 2023'te Azerbaycan'ın Yevlah şehrinde Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan anayasası çerçevesinde entegrasyonu konusunda görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmenin ardından Azerbaycan, Karabağ'daki sivillerin ihtiyaçlarını karşılamak için uzun süredir yasa dışı silahlı gruplar tarafından kapatılan Ağdam-Hankendi yolunu kullanmıştır. Daha sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan'a entegrasyonu için komisyon kurulmasına ilişkin kararnameyi imzalamıştır. Bu komisyon bir yandan Karabağ'daki Azerbaycan devlet kurumlarının gelecekte işlerliğinin sağlanması, Karabağ'daki Ermenilerin sosyo-ekonomik sorunlarının çözülmesi aynı zamanda onların Azerbaycan'a entegrasyonu için çalışacaktır. Sonuçta bu operasyon sadece Karabağ'daki yasa dışı silahlı birliklerin değil onları destekleyen güçlerin de yenilgiye uğratılması anlamına gelmekteydi (Shiraliyev, 2023b).

Bölgesel ve küresel aktörlerle iş birliği ve ilişkilerin derinleştirilmesi, ulusal güvenlik stratejilerinin önemli bir bileşenidir. Güney Kafkasya, Rusya, Türkiye, İran ve Batılı ülkeler gibi birçok küresel ve bölgesel aktörün ilgi odağında yer almaktadır. Azerbaycan, bu güç dengeleri içerisinde kendisine stratejik avantajlar sağlamaya çalışmaktadır. İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan, uluslararası alanda diplomatik ve siyasi ilişkilerini güçlendirmiş ve müttefikler arayışına girmiştir. Özellikle Türkiye ile olan stratejik ortaklık, bölgedeki güvenlik politikalarında önemli bir yer tutmaktadır (Şirəliyev, 2024). Azerbaycan, toprak bütünlüğünü koruma ve işgal altındaki bölgelerin geri alınması konusunda kararlı bir tutum sergilemiş ve uluslararası arenada daha etkin bir diplomasi politikası benimsemiştir. Ülkeler arası ilişkileri güçlendirme ve uluslararası toplumdan destek sağlama amacıyla yoğun diplomatik faaliyetlerde bulunmuştur.

Millî güvenlik politikasının bir diğer önemli hedefi, uluslararası arenada olumlu bir imaj oluşturmaktır. Uluslararası platformlarda güvenilir bir aktör olarak kabul edilme amacı taşıyan diaspora politikası, yurt dışındaki Azerbaycanlıların haklarının ve millî kimliklerinin korunması ve ulusal çıkarlara uygun olarak Azerbaycan'ın dünya çapında daha etkin bir şekilde temsil edilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Shiraliyev, 2022d).

İkinci Karabağ Savaşı'nın ardından hem bölgesel hem de küresel güvenlik ortamına uyum sağlamak amacıyla kapsamlı bir revizyona tabi tutulmuş Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri; oluşan yeni dengeler ve güvenlik dinamikleri çerçevesinde, ulusal güvenliğini güçlendirmeye yönelik bir dizi stratejik hedef belirlemiştir. Bu stratejiler, Azerbaycan'ın iç ve dış tehditlere karşı daha dirençli hâle gelmesini ve ulusal çıkarlarının daha etkin bir şekilde korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Azerbaycan'ın kontrolüne geçen bölgelerin yeniden inşası ve güvenlik altına alınması, bölgedeki uzun vadeli barışın tesis edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda işgalden kurtarılan toprakların mayınlardan temizlenmesi, altyapının yeniden inşası ve sivil halkın geri dönüşü, millî güvenlik stratejisinin önemli unsurları hâline gelmiştir. Ayrıca dost ve müttefik ülkelerle askerî işbirliklerinin derinleştirilmesi, Azerbaycan'ın savunma gücünün kolektif güvenlik çerçevesinde sağlanlaştırılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Günümüzün dijital çağında, siber güvenlik de Azerbaycan'ın ulusal güvenlik stratejilerinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Devletin bilişim altyapısının korunması ve olası siber saldırılara karşı gerekli önlemlerin alınması hem ekonomik hem de askerî güvenlik açısından kritik öneme sahiptir. Azerbaycan,

siber tehditlere karşı direncini artırmak ve dijital altyapısını güçlendirmek amacıyla çeşitli projeler geliştirmektedir. Bu projeler, Azerbaycan'ın uzun vadeli güvenlik politikalarını ve bölgedeki liderlik rolünü güçlendirme hedeflerine hizmet etmektedir.

SONUÇ

Azerbaycan'ın ulusal güvenlik politikası, sadece ülkenin iç çıkarlarını korumakla kalmayıp aynı zamanda küresel güvenlik ortamının iyileştirilmesine katkı sağlamayı da amaçlamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Azerbaycan'ın güvenlik politikası, uluslararası süreçlerde aktif rol alarak adil, istikrarlı ve demokratik bir dünya düzenine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bölgesel ve küresel güvenliğin sağlanmasında Azerbaycan'ın kendi güvenliğini ve ulusal çıkarlarını gözetirken aynı zamanda devletler arası iş birliği ve karşılıklı çıkarlara dayalı ilişkileri de güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Azerbaycan, bulunduğu stratejik konum ve sahip olduğu doğal kaynaklarla, bölgesel istikrar ve güvenlik açısından önemli bir aktördür. Dolayısıyla Azerbaycan'ın güvenlik politikası sadece sınırlarını koruma amaçlı değil bölgedeki tüm ülkelerle güvene dayalı ilişkiler geliştirme hedefini de taşımaktadır. Özellikle enerji koridorları ve uluslararası ticaret yolları üzerinde kritik bir rol oynayan Azerbaycan, bu projelerin güvenliğini sağlamaya yönelik iş birliklerini artırmaktadır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütler aracılığıyla çeşitli barış misyonlarına ve bölgesel güvenlik girişimlerine katkı sağlanması, Azerbaycan'ın küresel güvenliğe olan bağlılığını gösterirken aynı zamanda ulusal güvenliğin de uluslararası işbirlikleriyle pekiştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu makale, İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejilerinde meydana gelen dönüşümleri ve bu süreçte güvenikleştirme teorisinin uygulanabilirliğini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Azerbaycan'ın savaş sonrası dönemdeki stratejik değişiklikleri, yeni ulusal güvenlik öncelikleri ve politikaları ile Güney Kafkasya'daki jeopolitik dinamikler ışığında analiz edilmiştir.

Makalenin ana bulguları, İkinci Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan'ın ulusal güvenlik stratejilerinde derinlemesine bir dönüşüme neden olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Azerbaycan; askerî modernizasyon ve güçlendirme, iç güvenlik ve terörle mücadele, sınır güvenliği ve istihbarat konularında önemli adımlar atmıştır. Ayrıca diplomatik ilişkiler ve uluslararası iş birliği alanında aktif bir politika izleyerek toprak bütünlüğünü koruma ve ekonomik güvenliği sağlama konularında belirgin bir ilerleme kaydetmiştir.

Güvenlikleştirme teorisi, Azerbaycan bağlamında etkili bir şekilde uygulanabilirliğini göstermiştir. Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın ulusal güvenlik gündeminde önemli bir yer tutması, güvenlikleştirme sürecinin nasıl işlediğine dair net bir örnek sunmaktadır. Azerbaycan; ulusal güvenlik stratejilerini belirlerken Dağlık Karabağ'ı sürekli bir tehdit olarak tanımlayarak bu tehdide karşı olağanüstü önlemler almıştır. Ayrıca bu süreçte uluslararası toplumun desteğini kazanmak ve bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla güvenlikleştirme politikalarını etkin bir şekilde kullanmıştır.

Sonuç olarak İkinci Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan'ın millî güvenlik stratejileri, askerî, ekonomik, diplomatik ve sosyal alanlarda önemli değişiklikler ve gelişmeler göstermiştir. Güvenlikleştirme teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın güvenlik politikalarının etkinliği ve gelecekteki stratejik yönelimleri için belirli öneriler sunulmuştur. Bu bulgular, Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini koruma ve bölgesel istikrarı sağlama çabalarını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ak, T., & Hasanoğlu, M. (2021). İç Güvenliğin Değişen Gündemi ve Azerbaycan Devletinin İç Güvenliği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 19-38.
- Aslan, M. (2021). Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'ndaki askerî harekâtı; Zaferin teknik analizi. *Çıkmazdan çözüme Karabağ sorunu* (ss. 245-269), İstanbul: SETA.
- Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası, 2007. <https://e-qanun.az/framework/13373>
- AzərTac. (2007). Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Siyasətinin Əsas İstiqamətləri. https://azertag.az/xeber/4_azerbaycan_respublikasinin_milli_tehlukesizlik_siyasetinin_esas_istiqametleri-378336
- Baylis, J., Smith, S. and Owens, P. (2023). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford University Press.
- Bertrand, S. (2018). Can the subaltern securitize? Postcolonial perspectives on securitization theory and its critics. *European journal of international security*, 3(3), 281-299.
- Bethlehem, D. (2012). Principles Relevant to the Scope of a State's Sight of Self-Defense Against an Imminent or Actual Armed Attact. Erişim tarihi: 15 Temmuz 2024, <https://legal.un.org/counsel/Bethlehem%20-%20Self-Defense%20Article.pdf>
- Birdiqli, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 149-169.
- Birdiqli, F. (2020). Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Gelişimi ve Post-Modern Güvenlik Dönemi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, UGK Özel Sayısı, 235-260.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1- 47.
- Buzan, Barry (2015). *İnsanlar, Devletler ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları için Bir Gündem*. 2. baskı, Emre Çıtak (Çev.), İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Buzan, B., Waeber, O. and de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, Inc.

- Côté, A. (2016). Agents without agency: Assessing the role of the audience in securitization theory. *Security dialogue*, 47(6), 541-558.
- Davey, L. (1991). The Application of Case Study Evaluations. *Practical Assessment, Research, and Evaluation* 2(9). <https://doi.org/10.7275/02g8-bb93>
- Hasanov, A. (2016). *Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Ulusal Kalkınma ve Güvenlik Politikası*. Bakü: Zardabi.
- Hasanov, A. (2010). Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın millî güvenlik politikası: ana hedefler, görevler ve uygulama mekanizmaları, Haydar Aliyev ve Azerbaycan kalkınma modeli içinde (ss. 32-48), Bakü.
- Həsənov, Ə. (2016). *Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasətinin əsasları*. Bakı: Zərdabi LTD.
- İncekaya, G. (2020). *Uzmanlara göre uluslararası Hukuk Azerbaycan'a kaybettiği topraklarını geri alma hakkı veriyor*. Erişim tarihi: 03 Ağustos 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephehatti/uzmanlara-gore-uluslararası-hukuk-azerbaycana-kaybettiği-topraklarını-gerialma-hakkı-veriyor/1989285>
- Jervis, R. (1994). Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics. *Social Research*, 61(4), 853–876.
- Kant, I. (1983). *Perpetual Peace and Other Essays*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Karadağ, U. (2016). Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre Meşru Müdafaa Hakkı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 171-186.
- Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (2014). *Uluslararası ilişkilere giriş: tarih, teori, kavram ve konular*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Keohane, R. O. and Nye J. S. (1987). Power and Interdependence Revisited. *International Organization*, 41(4), 725-753.
- Kurt, S. (2017). Dağlık Karabağ Sorunu'nun Güvenikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6(2), 1-22.
- McDonald, M. (2008). Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*, 14(4), 563-587.
- Millî təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2004. <https://e-qanun.az/framework/5455>

- Shepherd, L. (2013). *Critical approaches to security*. Abingdon: Routledge.
- Shiraliyev, M. (2022a). Avrupa'da Aşırı Sağ Partilerin Yükselişinin Temel Belirleyicileri. *SDE Akademi Dergisi*, 2(6), 140-159.
- Shiraliyev, M. (2022b). İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonuçları Açısından "Kuşak ve Yol" Projesinde Azerbaycan'ın Rolü. Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpek Yolu Sempozyumu bildiri kitabı içinde (ss. 619-625), Ankara: AHBVÜ.
- Shiraliyev, M. (2022c). Jeopolitik ve Jeoekonomik Perspektifden İkinci Karabağ Savaşı'nın Sonuçları: Zengezur Koridoru'nun Stratejik Önemi. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü II. Uluslararası Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (ss. 181-196), Ankara: İKSAD.
- Shiraliyev, M. (2022d). Language Policies Directed At Borchali and South Azerbaijan Turks and Mother Tongue Problem. *Turkish Journal of Diaspora Studies*, 2(2), 145-164.
- Shiraliyev, M. (2022e). Uluslararası Hukuk Açısından Şuşa Beyannamesi ve Önemi. II. Uluslararası Kafkasya'nın Geleceği Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (ss. 103-111), Ankara: SDE.
- Shiraliyev, M. (2023a). Amerika Birleşik Devletleri'nin Obama ve Trump Dönemi Güney Kafkasya Politikasında Güvenlik Faktörü [Security Factor in the South Caucasian Policy of the United States in the South Caucasus under Obama and Trump]. *Kafkasya Çalışmaları*, 8(14), 1-24. <https://doi.org/10.21488/jocas.1133404>
- Shiraliyev, M. (2023b). The European Union's Conflict Resolution Policy in the South Caucasus. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(Cumhuriyet'in 100. Yılına Armağan Özel Sayısı), 83-98. <https://doi.org/10.58640/asyar.1408255>
- Shiraliyev, M. (2024). İran İslam Cumhuriyeti'nin İdeolojik Politikasında Borçalı Türkleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(4), 1060-1072. <https://doi.org/10.33712/mana.1307522>
- Şirəliyev, M. (2024). Şərq-Qərb kontekstində Zəngəzur Dəhlizinin Strateji Əhəmiyyəti. Zəngəzurun Tarixi və Coğrafiyası II Beynəlxalq Elmi Konfrans (ss. 246-248), Bakı: Elmi İş.

- Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1990*. Cambridge: Blackwell.
- Veliyev, C. (2023). *Legal, political and military reasons for Azerbaijan's anti-terror ops*. Erişim tarihi: 12 Eylül 2024, <https://www.dailysabah.com/opinion/op-ed/legal-political-and-military-reasons-for-azerbajans-anti-terror-ops>
- Waever, O. (1995), Securitization and Desecuritization. Ronnie D. Lipschutz (Ed.), *On Security* içinde (46-87), New York: Columbia University Press.
- Waever, O. (2008), Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 151-178.
- Waltz, K. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal of International Affairs* 44(1), 21-37.
- Yılmaz, E. (2023). Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma İlkesine göre Dağlık Karabağ'a Azerbaycan'ın Askeri Müdahalesi. *Avrasya Etüdləri*(62), 5-34.